

Руксандра ЛАМБРУ
Букурещки Университет, Румъния

ПИСМОТО НА НЯКШУ – 500 ГОДИНИ
НЯКОЛКО БЕЛЕЖКИ

Ruxandra LAMBRU
University of Bucharest, Romania

THE LETTER OF NEACȘU:
FIVE HUNDRED YEARS OF WRITTEN HISTORY

2021 marked the 500th anniversary of the first written document in Romanian language – Neacșu’s Letter (1521). Half a millennium later, this text is still comprehensible to Romanian speakers and bears witness to the linguistic unity between the three Romanian provinces then and now. The article considers some of the lesser discussed issues: the context of the document’s appearance, the accuracy of the historical information, the military intrigues of that era, and how the author made them relevant to the recipient at the time and to the reader of today. The article provides a new perspective on a text of only 200 words containing valuable historical, cultural and linguistic information.

Keywords: Old Romanian documents; Slavonic; Suleiman the Great; Neacșu din Câmpulung.

Тази година се навършват 500 години от написването на първия документ на румънски език, запазен до наши дни – *Писмото на Някшу* (1521). Макар вече да е изписано почти всичко за този текст от лингвистична, литературна и историческа гледна точка¹, сега, половин хилядолетие по-късно, бихме искали да го разгледаме и от друга перспектива – какви са неговите исторически и лексикографски приноси.

По наше мнение този текст стои под знака на *чудото* – чудото да бъде написан на румънски език от изпращача, въпреки перфектните му познания по среднобългарски, чудото да бъде запазен от получателя, на когото му било загатнато да го унищожи; чудото да премине през вековете без да се наруши вида му и най-вече, чудото да ни представи един румънски език от XVI век разбираем и от нас днес.

Чудото да бъде запазено

Документът е открит едва през 1894 г. в архивите на Брашов от Фридрих Вилхелм Стенер, директор на архива по онова време, който веднага се свързал

¹ За последната, почти изчерпателна библиография виж (Dima 2021: 31–48).

с филолозите Йоан Богдан и Григоре Точилеску². За първи път е публикуван от Николае Йорга, в началото на XX век (Hurmuzaki, Iorga 1900: 843), почти четири века след написването му.

Фактът, че първият текст на румънски език е написан на кирилица изразява традицията на времето. Феодалните държави Влашко и Молдова приемат среднобългарския за административен и църковен език, поради географската близост и историческите връзки със съседите си на юг от Дунава. За два века, XIV–XVI, румънската култура се е изразявала на среднобългарски. През този период, наричан още *книжовнославянска епоха*, в държавните документи често се появявали и румънски думи, най-вече имена на хора и места, но и фиксирани изрази, които не са намерили еквивалент при превода. Те били изписвани, очевидно, на кирилица. В момента на появата на *Писмото на Някшу* съществува традиция румънският език да бъде предаван с кирилските букви. Според това културно наследство поетапното преминаване към употребата на писмен румънски език започва отново с помощта на кирилската азбука, адаптирана вече към румънския език с използването на буквите ъ, ъ, ж, за специфичните за румънски език звукове *ă, î* или употребата на *w* за дифтонга *oa*, несъществуващ в среднобългарския. В писмеността са използвани и две иновативни графемии: *Ș* за предаване на звука *î*, следван от *m, n* в началото на думата, каквато фонетична ситуация не се е срещала в среднобългарски, и *Ț* за групата звуци *ge, gi*, също непознати в старобългарски и среднобългарски.

Кирилската азбука е служела за писменото предаване на румънски език, включително и в частни документи като *Писмото на Някшу*, заради книжовната традиция на епохата.

Чудото да може да бъде определено с точност кога е написано: Макар датата на изпращане да не е посочена, самото *Писмо* говори за важни исторически фигури и открива значими за цяла Европа събития, въпреки това, че е частен документ с ограничен размер (под 200 думи), така че е станало възможно датирането му от изследователите. Описвайки движението на войските на Османската империя от Балканския полуостров и най-вече корабите с войници, тръгващи „по Дунава нагоре“, Някшу запечатва началото на кампанията за завладяване на Белград (който ще падне през август 1521 г.), водена от самия Сюлейман I Великолепни. Така е станало възможно да се определи, че документът е писан на 29 или 30 юни 1521 (Cazacu 1968: 527).

Първа лексикографска забележка. Сюлейман I Законодателя, който западната историография е запечатала като Сюлейман Великолепни, не се споменава като такъв в текста. Някшу прави препратка към „императора на турците, който излязъл от София“³. Той използва тази синтагма, която превежда от среднобългарски, а не я взема като такава (би могъл да каже „царят на турците“), тъй като очевидно заемката *султан* все още не е влязла в употреба (MDA

² За повече информация виж <https://kulturstiftung.org/biographien/stenner-friedrich-wilhelm-2> (разгледано на 18.11.2021 г.)

³ В направеното от автора заключение „*au eşit den Sofia*“ означава че императорът е напуснал, заедно с войската си, крепостта София и е поел на военна експедиция.

определя писмената ѝ поява в 1524 г.). Думата *împărat* (‘император’), в смисъл на върховен суверен на империя, е наследената единствено в румънски от латински език; в останалите романски езици формите са научни, а не наследени (Rosetti 1986: 178) и се появява за първи път в *Psaltirea Şcheiană* от XVI век (MDA). Сюлейман стои начело на империята на османлиите, така че за Някшу той е *imperator*. Така или иначе Сюлейман си я приписвал в дипломатическата кореспонденция със Запада (Mantran 2001: 142).

Друга историческа фигура, спомената от автора на писмото е бег на Никопол, Мехмед, който в текста е описан с фонетичната форма *Махамет бег*. Както показват историческите хроники, той бил въвлечен в политическите битки на север от Дунава – изглежда, че е наследник на династията на Басарабите, обърнал се към исляма, който има претенции за трона на Влашко (Stoicescu 1983: 28). Документите от епохата свидетелстват, че през цялата 1521 година е провеждал набези на север от Дунав, който факт е посочен и от Някшу в неговото писмо: „да знаеш че Сюлейман/ е дал на Мехмед бег свобода да минава през Влахия откъдето си иска“.

Краткото писмо въвежда още един исторически персонаж: Нягое Басараб, господар на Влашко между 1512 и 1521, когото Някшу споменава с формата *Băsărab*, уточнявайки „И трябва да знаеш, че нашият Басараб също се страхува от този крадец Мехмед бег, даже повече от тебе“. Очевидно Някшу е бил в течение с това, че бег на Никопол заплашва трона, заеман от Басараб.

Обръщението в началото на текста, *adresatio*, посочва пълното име на получателя: *Hanăş* (< Ханс, умалителното на Йоханес) *Begner* (всъщност, Бенкнер) от Брашов. Получателят не бил случаен, той бил *жупан* – магистратът на секейската крепост Брашов⁴. Един друг Йоханес Бенкнер, навярно син на първия, подкрепил дякон Кореси в неговата дейност по издаване на книги (Coresi на среднобългарски и румънски език в този град, където имало и мелница за хартия. Трябва да бъде отбелязан важен аспект: макар кореспонденцията да се води с носител на немски език, наименованието на крепостта не е посочено с формата *Kronstadt*, а с румънското *Брашов*.

В заключение, изумително е какво количество исторически данни от малък и голям мащаб се съдържат в толкова кратък текст от едва 190 думи.

Чудото да ни покаже един румънски разбираем и единен румънски от XVI век

Езикът на писмото на Някшу от 1521 е ясен и експресивен. За днешния читател няма голяма езикова бариера, която да му пречи да разбере написаното. Със сигурност, е необходимо малко филоложко упътване, но по-скоро за специфичните за XVI-ти век фонетични форми, но не и за лексиката.

Изследователите са анализирали структурата на лексиката на писмото (Nicolescu 1971: 22). От 190-те думи на текста, само няколко (по-точно 12) нямат латинска етимология. Те са заети от славянски – *voie*, *slobozie*, *boiari*,

⁴ Появява се в архивите на крепостта Кронщад (Kronstadt) като „jude al oraşului“ през 1511 г.

corăbii, a păzi, lotru, от унгарски – *oraș, megiăș, meșter*, от турски – *beg*, от гръцки *frică*, плюс една дума с неизвестен произход – *a băga*, засвидетелствана от древността до наши дни и изключително продуктивна в съвременния румънски език, в разговорните изрази и в жаргона.

Две заемки от унгарски език ни улавят вниманието. Първата е *megiaș* със значение на ‘съсед’ (DEX), дума, която на свой ред е със славянски произход (унг. *megye* ‘ограждение, граница < sb. *međa* < vls. межда). Въпреки че бихме очаквали ареалът на разпространение на тази дума ще бъде ограничен до Трансилвания, терминът се е специализирал и се появява в средновековни документи от Молдова и Влашко със значение на ‘свободен селянин, земевладелец’ (DLRC).

Втората заемка от унгарски, която разглеждаме тук, е *oraș* (град), при която можем да добавим някои лексикални наблюдения към публикуваните досега изследвания. Лингвистите са отбелязали употребата от страна на един от говорещите диалекта на Мунтения на унгаризъм, който вероятно е навлязъл наскоро в езика: *oraș* < унг. *város*). С други думи, първото писмено свидетелство за употребата на тази дума е именно в *Писмото на Някшу* (MDA). Авторът на текста би могъл да използва навлязлата в узуса дума *târg* (рум.) < òŭďăŭ (*старобг.*) или дори *grad* < ѡďăŭŭ (*старобг.*), както в славянското име на имперската столица, посочено на две места в писмото: *Цариград*. Този лингвистичен факт ни показва циркулацията на думите отгатак Карпатите и че въпреки една толкова различна история и социо-политическа организация, думите от Трансилвания навлизали в езика на обитателите на Мунтения и обратно.

Тази разбираемост след 500 години, тези характеристики, които свидетелстват за циркулацията на думи между провинции, разделени от естествени и политически граници, оправдават прозвището „свидетелство за раждането на румънския език“, което се приписва на *Писмото на Някшу*.

BIBLIOGRAPHY

Cazacu 1968: Cazacu, M. Sur la lettre de Neacșu de Cîmpulung (1521). In: Revue des Études Sud-Est Européenes. Vol. VI, 3, 521–527.

Dima 2021: Dima, V. Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung: 500 de ani de atestare documentară a limbii române. In: Studii și comunicări. Vol. XIX, 31–48.

Hurmuzaki, Iorga 1900: Hurmuzaki, I., N. Iorga. Documente privitoare la Istoria Românilor, vol. XI, 1517–1612. București: I. V. Socecu.

Mantran 2001: Mantran, R. Istoria Imperiului Otoman. București: BIC ALL.

Nicolescu 1971: Nicolescu, A. Observații asupra limbii scriitorilor români. București: Albatros.

Rosetti 1986: Rosetti, Al. Istoria limbii române. I. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea. Ediție definitivă. București: Științifică și Enciclopedică.

Stoicescu 1983: Stoicescu, N. Radu de la Afumați (1522–1529). București: Militară.

Online Sources

<https://kulturstiftung.org/biographien/stenner-friedrich-wilhelm-2> [18.11.2021]